

CİHAN ŞAH

(جهان شاه)

(ö. 872/1467)

Karakoyunlu hükümdarı
(1438-1467).

Devletin kurucusu Kara Yüsf'un altı oğlundan dördüncüsüdür. Mardin'de dünyaya geldiği için kendisine Mardin Şah adı konulmak istenmişse de şehir adlarının Bağdat Hatun örneğinde olduğu gibi kadınlara verilmesinden dolayı babası oğlunun adını Cihan Şah koymuştur.

Cihan Şah küçük yaşta Sultâniye'ye valî tayin edildi. Babası Kara Yüsf'un 1420'de Ucân yaylası civarında ölmesi üzerine Sultâniye'den ayrıldı. Aynı yıl ağabeyi İskender, Karakoyunlu tahtına oturdu. Cihan Şah da kardeşleri İskender ve Mehmed'le bazan dost, bazan düşmanca yaşadı. İskender'in, oğlu Şah Kubâd tarafından bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine Cihan Şah durumdan faydalanarak 19 Nisan 1438'de "Muzafferüddin" lakabıyla Karakoyunlu tahtına geçti.

Cihan Şah ilk seferini Gürcistan Krallığı üzerine yaptı (1440) ve Tiflis'i aldı. Bağdat'ta müstakil olarak hüküm süren diğer kardeşi İspend'in ölümünden sonra bazı beyler kendisine iltihak ederek onu Bağdat'a hücumla kışkırttılar. Bütün kuvvetlerini toplayarak Bağdat üzerine yürüyen Cihan Şah kanlı çarpışmalardan sonra şehri zaptetti ve üç gün boyunca yağmalattı (9 Haziran 1446). Kendisinin tâbi olduğu Timurlu Şâhruh Mirza'nın 1447'de vefatı üzerine çıkan saltanat gailisinden faydalanan Cihan Şah sultan ve hakan unvanlarını aldı, ardından Sultâniye ile Kazvin'i topraklarına kattı. Cihan Şah ile Akkoyunlu Hükümdarı Cihangir Mirza arasındaki rekabet çok çetin mücadelelere sebep oldu ve sonuçta Cihan Şah İsfahan ve Fars vilâyetlerini Karakoyunlu hâkimiyetine aldı. 1453'te Uzun Hasan Akkoyunlu tahtına geçti. Saltanatının ilk yıllarında Uzun Hasan tehlikesini farkedemeyen Cihan Şah, ancak Rüstern Tarhan'ın Mardin civarında Akkoyunlular'a yenilmesinden sonra durumun vehametini anladı.

Cihan Şah 1466 kışını Tebriz'de geçirdi. Ertesi yıl Şirvan'ı istilâ ederek Derbend'e kadar uzanan yerleri yağmaladı. Bu tarihte Karakoyunlu Devleti'nin toprakları Azerbaycan, Arrân, Irâk-ı Acem,

Irâk-ı Arab, Fars, Kirman ve Doğu Anadolu'yu içine alıyordu. Gürcü kralı ile Şirvanşah, Gîlân ve Mâzenderan hâkimleri de onun hâkimiyetini tanımışlardı.

Cihan Şah'ın son seferi Uzun Hasan üzerine oldu. Ancak Bingöl'de bugün bir bucak merkezi olan Sancak mevkiindeki karargâhı Akkoyunlular'ın baskınına uğradı ve Cihan Şah bir Akkoyunlu askeri tarafından öldürüldü (12 Rebûlâhîr 872/10 Kasım 1467). Bu baskında seçkin Karakoyunlu beylerinden başka oğulları Muhammedî (Mehdî) ile Ebû Yüsf da esir düştüler. Cihan Şah'ın naaşı Tebriz'de Muzafferîyye Medresesi avlusunda toprağa verildi.

Cihan Şah Karakoyunlular'ın son büyük hükümdarı olup onun zamanında devlet bir imparatorluk haline gelmiş ve en parlak devrini yaşamıştır. Oğlu Hasan Ali kendisine halef olmuşsa da ordunun desteğini kazanamamıştır (1468).

Bazı kaynaklarda içki ve eğlenceye düşkün, kötü ahlâklı ve zalim, bazılarında ise adaletli, kudretli ve kabiliyetli bir hükümdar olarak gösterilen Cihan Şah âlimleri himaye etmiş, edebiyatla meşgul olmuş, Hakîkî mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır. V. Minorsky Cihan Şah'ın şiirlerini incelemiş ve makalesinde bunlardan örnekler vermiştir. Şiirlerinin derlendiği mecmua 105 Farsça, seksen yedi Türkçe gazel ve otuz iki Türkçe rubâiden ibarettir.

Cihan Şah 1465 yılında Tebriz'de mermer ve çiçekli çinilerle bezeli muhteşem Gökmedrese'yi (Muzafferîyye Medresesi) inşa ettirmiştir. Kubbesi 16 m. çapında olan külliyyede medreseden başka kütüphane ve başka yapılar da vardır. Ci-

han Şah'ın Tebriz'deki hayratına dair vakfiye sûretleri Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir mecmuanın içindedir (Esad Efendi, nr. 3340).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekr-i Tihirânî, *Kitâb-ı Diyârbekriyye* (nşr. Necati Lugal — Faruk Sümer), Ankara 1964, II, 57; Sehâvî, *ed-Dav ʿü'l-lâmîʿ*, II, 80; Feridun Bey, *Münşeat*, I, 166, 170-173, 223, 248, 251, 255, 273; Münecimbâşî, *Sahâifü'l-ahbâr*, III, 153-154; T. de Medzoph, *Expose des Guerres de Tamerlan et de Schach Rokh* (trc. F. Neve), Bruxelles 1860, s. 146, 151; Ahmed Tevhîd, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, İstanbul 1321, s. 454-459; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 183-187, 190-192, 224, 230, 235, 236; M. Schmidt-Dumont, *Türkmenische Herrscher des 15 Jahrhunderts in Persien und Mesopotamien nach dem Tarih al-Giyâti*, Freiburg 1970, s. 55-58, 73-75, 137-144, 146-149, 167-171, 209-213; Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, Ankara 1984, I, 9-11, 24-25, 30-32, 115-117, 128-129, 131-134, 137, 139, 142-143; a.mlf., "Akkoyunlular", *TDA*, sy. 40 (1986), s. 22-23; Mustafa Çetin Varlık, "Kara-Koyunlular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1988, VIII, 469-478; Vladimir Minorsky, "Kara Koyunlu Cihan Şah ve Şiirleri" (trc. Mine Erol), *Seçuklu Araştırmaları Dergisi*, II, Ankara 1970, s. 153-180; Mükrimin H. Yınanç, "Cihân-Şâh", *İA*, III, 173-189.

ENVER KONUKÇU

CİHANÂRÂ BEGÜM

(جهانآرا بیگم)

(ö. 1092/1681)

Bâbürlü Hükümdarı
Şah Cihan'ın kızı.

1023'te (1614) Ecmir'de doğdu. Annesi İ'timâdüddele Âsaf Han'ın kızı Mümtaz Mahal'dir. Çocukluğu ve gençliği babasının yanında geçti. Nasîrüddin el-Kâşî'nin hanımı Sitti Hanım'dan kıraat ve tecvid okudu; hüsn-i hat, Farsça ve edebiyat öğrendi. 1631'de annesinin ölümü üzerine Şah Cihan kızıyla daha yakından ilgilendi. Baba-kız arasındaki bu yakınlık Şah Cihan'ın ölümüne kadar (1666) devam etti. Kaynaklar Cihanârâ'nın sarayda söz sahibi olduğunu, Begüm Sâhib, Begüm Sâhibe ve Padişah Begüm unvanlarını taşıdığını kaydederler.

Cihanârâ Begüm, 1644'te Agra'daki sarayda çıkan yangın sırasında yaralandı. 1650'de babasıyla Keşmir'i ziyaret ettikleri esnada Molla Şah Bedahşî'nin, daha sonra da Muînüddin Çiştî'nin müridi oldu. Şehzadeler arasındaki saltanat mücadeleleri sonunda Şah Cihan tahttan indirilip Evrengzîb'in (I. Âlemgir) em-

Cihan Şah adına
Pınımcan'da
kesilmiş
gümüş sikke
(İstanbul
Arkeoloji
Müzesi,
Teşhir,
nr. 2405)

riyle hapsedilince Cihanârâ Begüm kendisini babasının hizmetine adadı.

Cihanârâ hiç evlenmedi; Evrengzîb ablasının geçimi için yıllık 1.200.000 rupi tahsis etti. Bâbürlü devri tarihçileri, Cihanârâ'nın 1658'den sonraki hayatını ibadetle ve eser yazmakla geçirdiğini belirtirler.

Cihanârâ Begüm 3 Ramazan 1092'de (16 Eylül 1681) vefat etti. Arzusu üzerine Delhi'de, XIV. yüzyılın büyük şeyhlerinden Nizâmeddin Evliyâ'nın türbesinin bulunduğu avluda kendisi için yaptırdığı türbeye defnedildi. Fâtımatü'z-zamân lakabıyla anılan ve tasavvufa da ilgi duymuş olan Cihanârâ, iktâ'larından elde ettiği bütün gelirleri hayır müesseselerine harcamıştır. Agra'daki Câmi-Mescid ve külliye 1648 yılında inşa ettirmiştir. Bu cami, Ekber Şah'ın Fetihpûr Sikri'de yaptırdığı camiden sonra Bâbürlüler'in inşa ettirdiği en büyük mâbeddir.

Cihanârâ Begüm bazı eserler de kaleme almıştır: 1. *Mü'nisü'l-ervâh*. Mu'nüddin Çiştî'nin menâkıbını ve Çiştîyye'ye mensup diğer şeyhlerle ilgili bazı bilgileri ihtiva eden Farsça bir eser olup 1640'ta tamamlamıştır. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan (Storey, I, 1001) *Mü'nisü'l-ervâh*'ın Urduca tercümesi yayımlanmıştır (Lahore 1938). 2. *Şâhibiyye*. Molla Şah Bedahşî hakkındaki bu risâlesini muhtemelen 1641-1642 yıllarında tamamlamıştır. Gucerât ve Ahmedâbâd kütüphanelerinde birer yazma nüshası bulunan *Şâhibiyye*, M. İbrâhim tarafından özet halinde Urduca'ya çevirilmiştir (*Oriental College Magazine*, XII/4, Lahore, Ağustos 1937, s. 3-19). Cihanârâ Begüm'ün Sirmur racası Budh Parkash'a gönderdiği Farsça mektuplar H. A. Rose tarafından neşredilmiştir ("Persian Letters from Jahân Ârâ Daughter of Shâh Jahân... to Raja Budh Parkash", *JASB*, Calcutta 1911, s. 449-478).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülhamîd Lâhûrî, *Pâdişâhnâme*, Kalkûta 1867, I, 178; Müstaid Han, *Me'âşir-i Âlemgîrî*, Kalkûta 1871, s. 213; C. Stephan, *The Archeology and Monumental Remains of Delhi*, Calcutta 1876, s. 108-109; N. Manucci, *Storia do Mogor* (trc. W. Irwine), London 1907, I, 217; Muhammed Sâlih Kanboh, *Amel-i Sâlih*, Kalkûta 1912, I, 80; Mahbûb er-Rahman, *Cihân Ârâ*, Aligarh 1918; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtîr*, V, 125; Storey, *Persian Literature*, I, 999-1001; R. Misra, *Women in Mughal India (1526-1748 A.D.)*, Delhi 1965, s. 61-70; J. Allan v.d.gr., *The Cambridge Shorter History of India*, New Delhi 1969, s. 405-406, 411; B. Gascoigne, *The Great Moghuls*, New York 1971, s. 165, 189, 200-201, 222; Kabir Kavsar — Inamul Kabir, *Biographical Dictionary of Prominent Muslim Ladies*, New Delhi 1982, s. 138-140; H. A. Rose, "Persian Letters from Jahân Ârâ, Daughter of Shâh Jahân, King of Delhi, to Raja Budh Parkash of Sirmur", *JASB* (New Serie), VII (1911), s. 449-458; R. C. Temple, "Shah-jahan and Jahanara", *Indian Antiquary*, XLIV, New Delhi 1915, s. 111-112; G. Yazdani, "Jahanara", *JPHS*, II (1913-14), s. 152-169; H. Beveridge, "Cihân-ârâ Begim", *IA*, III, 171; A. S. Bazmee Ansari, "Djahânârâ Bëgam", *EI* (İng.), II, 378-379; a.m.f., "Cihânârâ Begüm", *UDMI*, II, 545-546; *DMF*, I/2, s. 778.

ENVER KONUKÇU

CİHANDAR ŞAH

(جهاندار شاه)

Ebü'l-Feth Muizzüddîn
Muhammed b. Bahadır Şah
(ö. 1125/1713)

Bâbürlü hükümdarı
(1712-1713).

Evrengzîb'in torunu ve I. Bahadır Şah'ın büyük oğlu olup 1661'de doğdu. Şehzadeligi sırasında ülkenin kuzeybatısındaki Mültan eyaleti valisiydi. Babasının 28 Şubat 1712'de ölümünden sonra çıkan taht kavgasında, Evrengzîb devrinin meşhur simalarından biri olan vekil-i mutlak Esed Han'ın oğlu Zülfikar Han, önce tahtın en güçlü adayı Azîmüşşân'ın hükümdar olmasını önlemek için Cihandar Şah, Cihan Şah ve Refiûşşân arasında ittifak kurdu ve ülkeyi üç kardeş arasında taksim etti. Kendisi de hepsinin vezirliğini üstlendi. Ardından da Azîmüşşân'ı ve diğer iki kardeşi bertaraf edip Cihandar Şah'ın Bâbürlü tahtına çıkmasını sağladı. Cihandar Şah'ın tahta cülusu 30 Mart 1712'de Lahor'da törenlerle kutlandı. Yeni hükümdar destek ve yardımlarını gördüğü Zülfikar Han'ı vezirlik makamına getirdi.

Kaynakların bildirdiğine göre zevk ve eğlenceye düşkün bir hükümdar olan Cihandar Şah, kısa süre sonra Lâl Kün-

ver adlı bir rakkasenin etkisi altına girdi. Güçlülkle toplanabilen devlet hazinesi savurgan bir şekilde harcanmaya başlandı. Vezir Zülfikar'ın hükümdar nezdindeki çabaları da bir sonuç vermeyince asker maaşını alamaz hale geldi.

Bunun üzerine Azîmüşşân'ın oğlu Ferruhsiyer amcası Cihandar Şah'a karşı harekete geçti. Daha önce Bengal valiliği yapan Ferruhsiyer tahtta hak iddia ederek az sayıdaki taraftarı ile Bengal'den Patna'ya geldi. Cihandar Şah'tan korkan kumandan ve valiler Ferruhsiyer'e katılmadılar. 22 Haziran 1712'de Lahor'dan Delhi'ye gelen Cihandar Şah yolda iken Ferruhsiyer'in hareketini ve Patna'ya ulaştığını öğrendi. Büyük oğlu İzzeddin'i Hâce Hüseyin Han ve Lutfullah Han Sâdık ile birlikte Agra'ya gönderip gelişmeleri takip etmesini istedi. Fakat Cihandar Şah'ın ülkeyi idare edebilecek kabiliyete sahip olmadığını gören Ahmed Han (Gâziddin Han Gâlib Ceng), Raca Sidhist, Hâce Âsım (Eşref Han), Mîr Müşrif ve Zeynüddin Han gibi bazı nüfuzlu şahıslarla Bâre Seyyidler Ferruhsiyer'e yardımcı olacaklarını söylediler. Ayrıca Allahâbâd ve Bihâr süvarilerinin de desteğini sağlayan Ferruhsiyer, Patna'da Bâbürlü tahtının meşrû hükümdarı olduğunu ilân etti (29 Safer 1124/7 Nisan 1712), adına hutbe okutup para kestirdi.

Patna'daki olaylardan Delhi'de haberdar olan Cihandar Şah, Ferruhsiyer'in derhal bertaraf edilmesini emretti ve Delhi kuvvetlerinin başına oğlu İzzeddin'i getirdi. Ancak İzzeddin Ferruhsiyer karşısında mağlûp oldu ve 28 Kasım 1712'de Agra'ya kaçtı. İzzeddin'in kaışı Delhi'de büyük bir panik yarattı. Ancak kısa sürede yeni bir ordu hazırlandı ve Cihandar Şah 9 Aralık 1712'de veziri Zülfikar Han'la birlikte Delhi'den Agra'ya hareket etti. 11 Ocak 1713'te meydana gelen Sâmuğarh Savaşı'nda mağlûp olan Cihandar Şah Delhi'ye kaçarak Esed Han'a sığındı. 15 Ocak 1713'te Esed Han ile oğlu Zülfikar Han Ferruhsiyer'e yaranmak için onu hapsetttiler. Cihandar Şah Ferruhsiyer tarafından babası ve kumandanlarının ölümünden sorumlu tutularak maiyetiyle birlikte idam edildi (16 Muharrem 1125/12 Şubat 1713). İki gün sonra ona ihanet eden Zülfikar Han da öldürüldü. Kurtulabilen tek kişi olan Cihandar Şah'ın oğlu Azîzüddin, 1745'te Ahmed Şah Bahadır'dan sonra II. Âlemgîr unvanıyla Bâbürlü tahtına çıktı.

Ülkede kısa sürede sükûneti sağlayan Ferruhsiyer, kendisine saltanat mücade-

Cihanârâ Begüm'ün inşa ettirdiği Câmi - Mescid - Agra

